

Mirsad Omerčić

MOGUĆNOSTI I PERSPEKTIVE KORIŠTENJA KULTURNO- HISTORIJSKOG NASLIJEĐA GRAČANICE U TURISTIČKE SVRHE

Uvodne napomene

Turizam je u savremenom dobu, uz naftu i automobilsku industriju, najvažnija grana privrede u svijetu. Turistička kretanja obuhvataju četvrtinu čovječanstva, svaki jedanaesti zaposlen na Zemlji je turistički djelatnik¹. Turizam će, prema procjenama stručnjaka, u ovom stoljeću postati najveća svjetska "industrija". O njemu se sve više govori i piše, on se neprestano mijenja i unapređuje. Pokušavajući objasniti dinamičnu prirodu turizma, u njegovu se proučavanje uključuju geografi, historičari, arheolozi, etnolozi, sociolozi, psiholozi, urbanisti, stručnjaci za marketing, arhitekti – znači, širok dijapazon i društvenih i prirodnih nauka.

U turističkoj ponudi mnogih zemalja svijeta kulturno-historijsko naslijeđe zauzima izuzetno važno mjesto.

Evropske zemlje, poput Italije, Španije i Grčke, veći dio svoje turističke ponude temelje, upravo, na svom kulturno-historijskom naslijeđu. Kulturno-historijsko naslijeđe ima funkciju da turistima, uz odmor i rekreaciju, ponudi nešto novo, a to je proširivanje postojećeg znanja i podizanje kulturne razine. Znači, ono primarno zadovoljava edukativne turističke motive.² Budući da je Bosna i Hercegovina prepoznatljiva u svijetu po svom kulturno-historijskom naslijeđu, ta se tema iz dan u dan,

sve više aktuelizira. Između ostalog, u mjesecu julu 2004. godine u Mostaru je održana Konferencija ministara kulture zemalja jugoistočne Evrope i Italije pod nazivom "Kulturno naslijeđe - most prema zajedničkoj budućnosti". Na konferenciji je donesena Deklaracija koja govori o zaštiti i očuvanju kulturno-historijskog naslijeđa, a raspravljalo se i stavljanju kulturno-historijskog naslijeđa u funkciju ekonomskog razvoja.

Prateći problematiku vezanu za kulturno-historijsko naslijeđe Bosne i Hercegovine, Muzej istočne Bosne Tuzla je u mjesecu decembru 2004. godine organizovao Savjetovanje na temu "Kulturno naslijeđe u funkciji turističke ponude", koje je imalo međunarodni karakter. Tako je i ova kulturna institucija dala svoj doprinos valorizaciji, predstavljanju i ponudi kulturno-historijskog naslijeđa u turističke svrhe.

Uopšte posmatrajući, općina Gračanica ima veoma dobre uslove za razvoj raznih vrsta turizma. Tu su prirodne ljepote, termomineralne, mineralne i ljekovite vode, bogato, raznovrsno i sadržajno kulturno-historijsko naslijeđe. Ima uslove za razvoj kulturnog, vjerskog, izletničkog, rekreativnog, banjskog, ekoturizma, seoskog i kongresnog turizma.

Na području gračaničke općine prije agresije na BiH registrovano je 17 kulturno-historijskih spomenika. Iz prahistorijskog perioda ih je sedam, iz srednjovjekovnog jedan, iz osmanskog osam i iz austrougarskog jedan³. U novije vrijeme na polju registrovanja spomenika kulture učinjeni su pozitivni pomaci, jer je prostorni plan općine Gračanica evidentirao ukupno 51 nepokretni spomenik kulture. Na području općine nalaze se 4 nacionalna kulturno-historijska spomenika: Sahat-kula, arheološko područje Korića han, graditeljska cjelina stari grad u Sokolu i graditeljska cjelina stara džamija u Sokolu⁴.

Kratak prikaz kulturno-historijskog naslijeđa

Na prostoru općine tragove svog prisustva i kulture su ostavili neolitski čovjek, Iliri, Kelti,

Rimljani, Slaveni, Osmanlije i Austrijanci. Tu su se susretale i miješale razne kulture i kulturni uticaji. Vrlo je teško nabrojati sve, a da se nešto ne propusti. Pokušaću da što kraće navedem samo ono što bi moglo biti interesantno kao kulturno-historijsko naslijeđe u funkciji turističke ponude, ne zalazeći u dublja historijska razmatranja.

Najstariji istraženi lokalitet na općini Gračanica seže u mlađi paleolit (60.000 -10.000 p. n.e.). To je lokalitet Barice kod sela Gornja Orahovica.

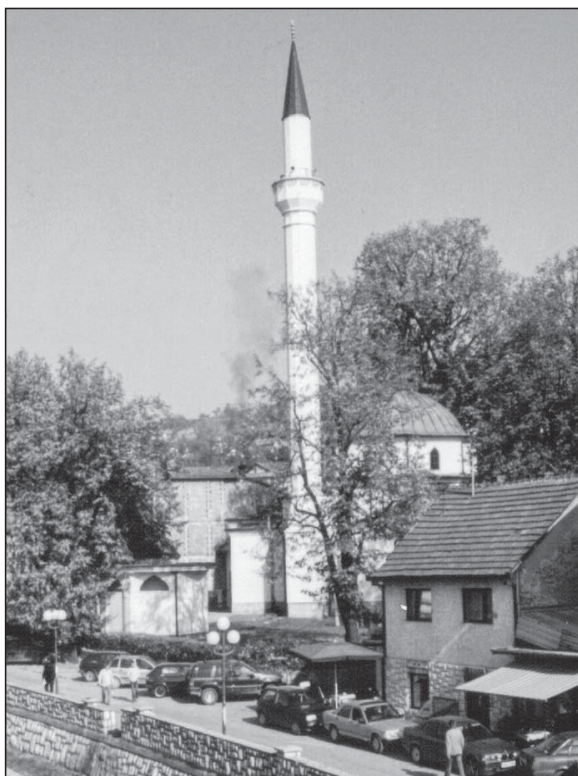
Gračanica je daleko poznatija po arheološkom nalazištu Korića Han, koje je otkriveno i sondažno rekognoscirano 1971. godine. To nalazište pripada mlađoj vinčanskoj kulturi⁵, a kako je svrstano u mlađi neolit, staro je između 4.000-4.500. godina.⁶ Tu su pronađeni fragmenti keramike, oruđa i kostiju domaćih i divljih životinja.

Iz bakarnog, bronzanog i željeznog doba su pronađeni ostaci materijalne kulture na lokalitetima sela Džakule, Donja Lohinja i Vranovići, u samom gradu na lokalitetu brda Vuknić i lokalitetu Bučica.

Na prostoru Gračanice, u željeznom dobu, živjelo je ilirsko pleme Breuci, od kojih su se do danas sačuvali neki nazivi. Iz mlađeg željeznog doba na širem prostoru Gračanice nađeni su ostaci keltske kulture.

Slika 1. Srednjovjekovni grad Soko

Slika 2: Ahmed-pašina džamija

Sa dolaskom Rimljana na prostoru Bosne i Hercegovine počinje historijsko razdoblje Gračanice. Iz tog perioda na prostoru današnje općine pronađeni su ostaci građevinskog materijala i novca.

U ranom srednjem vijeku doseljavaju se Slaveni. Na brdu Grič, zapadno od centra Gračanice, pronađene su jame u obliku amfora koje su služile kao ostave za žitarice, koje potiču iz slavenskog perioda.⁷

Najprepoznatljivije kulturno-historijsko naslijeđe iz srednjeg vijeka je kompleks kraljevskog grada Sokola, koja se nalazi 4 km sjeverno od Gračanice. Najstariji do sada poznati pisani zapis o tom gradu nosi datum 2. juna 1429. godine⁸. Pretpostavlja se da je tvrđava Soko podignuta ili za vrijeme Tvrtka I ili u periodu između 1415. - 1429. godine. Duga je 37, a široka 18 metara. Na ruševinama tvrđave evidentirani su elementi gotičke fortifikacijske arhitekture (ovalni oblik, tanki i vrlo visoki zidovi, zaobljene i uske nenastanjene kule).⁹

Na širem području općine pronađeni su ostaci stećaka. Sačuvani su u Babićima, Škaho-

Slika 3. Ćardaklija u Srpskoj Varoši

vici, Ćetoviji, a utvrđeno je da su nekad postojale nekropole u Malešićima, Gornjoj Orahovici, Stjepan polju, Piskavici i Sokolu koje su uništene¹⁰.

Svakako, najviše kulturnog blaga po kojemu je Gračanica danas prepoznatljiva, sačuvalo se iz perioda osmanske vladavine. Upravo u tom periodu, naročito u 16. stoljeću, Gračanica se najbrže razvija kao urbano područje. Naselje se s ovakvim imenom prvi put se spominje u turskim izvorima 1528. godine kao selo Gračanica, u nahiji Soko, u kome se nalazi rudnik željeza. Godine 1548. stiče status kasabe, a početkom 1572. postaje sjedište kadiluka¹¹. Najpoznatiji vakifi Gračanice su bosanski namjesnik Ahmed-paša Budimlija, Hadži Halil-efendija Trepanić, zatim otac poznatog Husein-kapetana Gradašćevića, Osman-kapetan i Huseinova braća Murat-kapetan i Bećir-beg.

Reprezentativni objekti sakralnog, prosvjetnog i utilitarnog značaja su: Ahmed-pašina ili Bijela džamija (u narodu poznata kao čaršijska, 1693. - 1695.), ostaci džamije Fethije u Sokolu, čiji se imam prvi put spominje u turskom popisu iz 1533. godine, Sahat-kula koja je simbol grada, najmisivniji objekat te vrste i jedna od tri najviše sahat-kule u BiH (17. vijek, široka 3,60 m, visoka 27 m), zgrada Osman-kapetanove medrese (1889.), Mula Dedino turbe (druga polovina 15. vijeka), Ćardaklije, groblja, stari nišani i česme.

Iz austrougarskog perioda zanimljiva je ar-

hitektura i fasada sadašnje zgrade općine koja je rađena u pseudomaurskom stilu. Jedna od atrakcija u Gračanici je i stara lokomotiva uskotračne pruge koja je smještena u blizini autobuske stanice.

Na početku 20. stoljeća u Gračanici je bilo 11 džamija, pravoslavna i katolička crkva i jevrejski templ (sinagoga)¹². Sve to svjedoči o multietničnosti i multikonfesionalnosti Gračanice kroz prošlost, što isto treba istaći kao važan faktor njene turističke ponude. Na udaljenosti od nekih 200 m nalaze se koncentrisane sve tri vjerske bogomolje (Ahmed-pašina džamija, pravoslavna i katolička crkva).

O Drugom svjetskom ratu i NOB-u na području općine Gračanica svjedoči i spomenik 121 palom borcu koji se nalazi u centralnom gradskom parku.

U Gračanici se dvije godine zaredom održava kulturna manifestacija "Ljetne večeri pod lipama Gračanice", sa veoma bogatim i sadržajnim programom koji traje dva mjeseca, od 1. jula do 31. augusta u godini.

Datum 2. juna 1429. godine, kao najstariji do sada poznati datum iz bogatog kulturno-historijskog naslijeđa, ustanovljen je kao Dan općine Gračanica. Dan općine je svake godine popraćen raznim kulturnim i sportskim sadr-

Slika 4. Pravoslavna crkva

Slika 5. Stara lokomotiva

žajima i spektakularnim vatrometom.

U Gračanici se svake godine održava tradicionalni gračanički vašer, poznat širom BiH kao "zadnji" vašer tokom godine¹³. Gračanica ima svog akademskog slikara, svoje pisce, kulturno-umjetničko društvo "Adem Alić" vokalnoinstrumentalni ansambl "Arabeske" ima časopis za kulturnu historiju Gračanice i njene okoline "Gračanički Glasnik", "Gračaničke novine", časopis "Avliju" i ima svoju Gradsku i biblioteku Islamske zajednice. U novije vrijeme u Gračanici se održavaju festivali, promocije knjiga i izložbe slika itd.

Saobraćaj i ugostiteljstvo

Općina Gračanica ima veoma povoljan geoprometni položaj. Preko njene teritorije vode putevi u dolinu Drine na istoku i dolinu Bosne na zapadu. Povezana je dobrom mrežom puteva sa svim gradovima na Tuzlanskom kantonu. U novije vrijeme putna mreža općine se obnavlja, grade se novi kilometri dobro asfaltiranih cesta, u samom gradu saobraćajnice su modernizovane, po prvi put u historiji Gračanice instalirani su i semafori. Od prevoznih kapaciteta, u gradu se nalazi privatno preduzeće D.O.O "Avis", koje nudi prevoznike usluge sa 27 autobusa i dobro organizirana taxi služba sa 15 uredno registrovanih vozila.

Zadovoljavajuća je struktura i ugostiteljskih objekata koji raspolažu sa smještajnim kapacitetima. Tu su hotel "Tilia" (50 ležajeva), moteli "Sax"(48) i "Amor"(16), restorani "Afrodita"(21) i "Burek"(7)¹⁴. U ponudi su od jedno-

krevetnih do petokrevetnih soba, a takođe i apartmani. U brojnim manjim restoranima se mogu naručiti i neka nacionalna jela. Tu su i razni caffè barovi za zabavu, butici za kupnju i još mnogo toga što bi moglo zadovoljiti raznolike turističke zahtjeve.

U gradu se nalaze i brojne trgovine na veliko i malo koje kao svoju dodatnu djelatnost nude usluge prehrane. Najpoznatije su "VF", "Etna" i "Bingo". Gračanica ima i svoju sportsku dvoranu "Luke" koja se koristi kako za treninge domaćih sportskih klubova, tako i u rekreativne svrhe.

Turističko posredovanje

Turistički poslovi općine Gračanica se nalaze u nadležnosti Kantonalne turističke zajednice. Dostojno se u gradu nalazila Turistička zajednica pri općini, ali je ona zatvorena, s obzirom na tendenciju centralizacije turizma u BiH.

Trenutno u Gračanici posluju dvije turističke agencije "Vehto" i "Dizdar-tours", koje su svoju aktivnost uglavnom orijentisale na organizovanje odlazaka na more, ekskurzije, izlete i posjete zimskim odmaralištima. Ne raspolažu sa svojim veb-sajtovima. Gračanica nema svoj savremeni turistički vodič, koji je potrebno što prije izraditi.

Osjeća se i nedostatak stručnih i kvalifikovanih kadrova koji bi promovirali i bavili se isključivo turizmom kao veoma profitabilnom privrednom granom. Prezentiranje i ponuda kulturno-historijskog naslijeđa ne može biti uspješna u ovom vremenu bez savremenih tehnoloških sredstava i informacijskih sistema, povezivanja sa turističkim tržištem, a posebno bez osmišljenog marketinga i popularizacije kulturno-historijskog naslijeđa. Tu mislim na lokalno, regionalno i globalno povezivanje sa mrežom turističke ponude i potražnje. To se postiže putem multimedijalnog povezivanja, putem interneta (web-site, e-mail), savjetovanja, seminara, kataloga, brošura itd. U mjesecu oktobru 2004. godine općinske vlasti su raspisale tender za nabavku opreme za multimedij-

jalne prezentacije. U samom gradu na prostoru ispred BKC-a postavljen je plazma ekran (touchscreen), koji prikazuje plan grada, a isto tako nudi i informacije o privrednim subjektima na području općine Gračanica. Na internet stranicama gračanička općina ima nekoliko svojih web-sajtova (www.glasnik.gracanica.net, www.opcina.gracanica.ba, www.gracanica.net), na kojima se mogu naći informacije o kulturno-historijskom naslijeđu, ali na njima još uvijek nema ni riječi o ponudi turističkih resursa i atrakcija grada.

Valorizacija, predstavljanje i ponuda

Da bi kulturno-historijsko naslijeđe moglo biti stavljeno u punu funkciju turističke ponude, mora se valorizirati, predstaviti i ponuditi sistematski, naučno-istraživački i u skladu sa kantonalnom i državnom strategijom vrednovanja, prezentacije i ponude kulturnog naslijeđa. Treba ga predstaviti veoma široko s obzirom na njegovo historijsko, geografsko, privredno, kulturno, socijalno, ekološko, arhitektonsko i saobraćajno značenje.

Sve bi to trebalo da urade ljudi koji dobro poznaju prošlost općine Gračanica. Zašto to navodim? U brošuri u kojoj je predstavljena turistička ponuda općine Gračanice, a koja se može dobiti u Kantonalnoj turističkoj agenciji nalaze se manjkavosti vezane za vrijeme postanka pojedinih objekata kulturno-historijskog naslijeđa, npr. za tvrđavu u Sokolu se navodi podatak da se prvi put spominje 1426. godine, što je pogrešno, a za Ahmed-pašinu džamiju se navodi godina izgradnje 1595., što je takođe pogrešno. Iz toga je vidljivo da se za navedenu brošuru uopšte nisu koristila novija naučna saznanja, nego starija literatura.

U prezentiranju turističke ponude posebnu pažnju treba posvetiti specifičnostima i reprezentativnom dijelu kulturno-historijskog naslijeđa. U tom smislu, može se govoriti o dvije specifičnosti turističke ponude kulturno-historijskog blaga općine. To su, ja bih ga nazvao tako "prahistorijski ulaz" u grad, jer se na ulazu u administrativne okvire grada sa putnog

pravca Doboj - Tuzla nalaze dva prahistorijska lokaliteta Korića han i Vuknić. Tu je vidljivo poklapanje historijskog i geografskog aspekta kulturno-historijskog naslijeđa. Bez obzira sa koje se strane ulazi u Gračanicu, bilo iz pravca Gradačca odnosno Srebrenika ili sa putnog pravca Doboj - Tuzla nailazi se na reprezentativno kulturno-historijsko naslijeđe, u prvom slučaju na srednjovjekovnu tvrđavu Soko, a u drugom na arheološko nalazište Korića han. To je druga specifičnost Gračanice. Isto tako, u turističkoj ponudi Gračanice, posebno mjesto treba da imaju objekti islamskog-orijentalnog i bosanskog duha u centru grada i kulturne manifestacije novijeg vremena.

Treba istaći da se prahistorijsko kulturno-historijsko naslijeđe Gračanice u vrlo maloj mjeri može predstaviti i ponuditi, ali je ono itekako značajno kada se govori o bogatoj prošlosti grada. U predstavljanju, moguće je da se kombinuje sa ostalim vrstama ponude. Prahistorijske lokalitete šireg područja Gračanice trebalo bi makar obilježiti.

Zaključak

S obzirom da je turizam kompleksna pojava, njegov puni efekat se može postići uz koordiniranu povezanost i saradnju privrednih subjekata, organizacija i institucija koje su direktno i indirektno povezane sa turizmom. Stavljanje kulturno-historijskog naslijeđa u funkciju turističke ponude moglo bi se osmisлити šire i pojedinačno i kao kulturni turizam grada. Budući da je Gračanica ipak mali grad, kulturno-historijsko naslijeđe bi najbolje bilo ponuditi kombinovano sa kulturno-historijskim naslijeđem Tuzlanskog kantona i BiH ili sa ostalim vidovima turizma za koje postoje resursi na samoj općini.

Gradu Gračanici nedostaje jedan moderno građevinsko-arhitektonski osmišljen trg na kojem bi se organizovale kulturne manifestacije, a takođe i muzej, odnosno zavičajna zbirka, budući da turisti, kad posjećuju jedan grad, većinom traže prvo da posjete i razgledaju tu kulturnu instituciju.

Potrebno je još na najpogodnijim mjestima, na saobraćajnicama koje vode prema Gračani i ulicama u gradu, postaviti table, znakove ili putokaze koji bi putnike u tranzitu i turiste namjernike upućivali na lokalitete kulturno-historijskog naslijeđa. Na osnovu prepoznatljivog kulturno-historijskog spomenika kao što je npr. sahat kula bilo bi poželjno odabrati materijal i izraditi budući turistički suvenir grada koji u današnjem vremenu nedostaje. U cilju što boljeg predstavljanja, potrebno je osmisliti način i redoslijed obilaska kulturno-historijskog naslijeđa općine (mapu obilaska). Na adekvatan način treba regulisati imovinsko-pravne odnose i urediti pristupne staze i puteve do pojedinih objekata kulturno-historijskog naslijeđa kao npr. do srednjovjekovne tvrđave Soko.

Slika 5: Spomenik palim borcima NOR-a

Pažnju treba posvetiti i zaštiti kulturno-historijskog naslijeđa. Tu prije svega mislim, na stare kuće čardaklije i šeperuše, te pomoćne zgrade i u gradu i na selu, koje su izložene propadanju, a predstavljaju izuzetno svjedočanstvo jednog vremena i sa malo truda i organizacije mogle bi se staviti u funkciju turističke ponude. Pozitivni, i za svaku pohvalu, pomaci učinjeni su u decembru 2000. godine, kada je u Gračanici formirana Asocijacija za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa i podsticanje naučnog i kulturnog stvaralaštva "Soko".

Ono se u novije vrijeme sve više valorizira, pozitivni pomaci se čine i na predstavljanju tog naslijeđa, ali ono je još uvijek nije sta-

vljeno u funkciju turističke ponude. Za općinu Gračanica možemo reći da nema razvijenu turističku privredu. Uzimajući u obzir da proces tercijarizacije sve više zahvata tokove svjetske privrede, u tom smislu potrebno je animirati općinske vlasti, turističke agencije i privredne subjekte, koji bi itekako imali koristi od turizma da se veća pažnja posveti i kulturno-historijskom naslijeđu u funkciji turističke ponude i uopšte razvoju mogućih oblika turizma na gračaničkoj općini.

Napomene

- ¹ Sandra Weber, Vesna Mikačić, Osnove turizma, Školska Knjiga, Zagreb, 1998., str.12.
- ² Isto, str. 90.
- ³ Iz izlaganja Kadrije Hodžića, profesora na Ekonomskom fakultetu u Tuzli, izrečenom na Međunarodnom savjetovanju fakultetu u Tuzli, pod naslovom "Kulturno naslijeđe u funkciji turističke ponude" održanom 03 i 04. decembra 2004. godine u hotelu «Tuzla»
- ⁴ Omer Hamzić, Listovi gračaničkog kalendara od 29. 10. 2003. do 30. 04. 2004. godine, Gračanički glasnik, broj. 17. maj 2004. godine.
- ⁵ Milica D. Kosorić, Sondažno rekognosciranje lokaliteta Korića han u Gračanici, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga IX, Tuzla, 1972. str. 6.
- ⁶ Grupa autora, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, Alojz Benac, separat mlađe kameno doba, Sarajevo, 1966., str. 29.
- ⁷ Esad Tihić, Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Gračanica, 1988., str. 20.
- ⁸ Salih Jalimam, Srednjovjekovni grad Sokol, Gračanički glasnik, broj. 11., maj. 2001.
- ⁹ Edin Šaković, Oblik i arhitektura starog grada Sokola, Gračanički glasnik, broj. 11., maj. 2001.
- ¹⁰ Edin Šaković, Stećci u okolini Gračanice, Gračanički glasnik, broj. 12., novembar. 2001.
- ¹¹ Jusuf Mulić, O razvoju gradskog naselja Gračanica u XVI i XVII vijeku, Gračanički glasnik, broj. 12., novembar. 2001..
- ¹² Esad Tihić, Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, str. 58.
- ¹³ Rusmir Djedović, Vašar (Vašer) u Gračanici-neka razmišljanja o promjeni termina njegovog održavanja, Gračanički glasnik, broj. 18., novembar 2004. godine
- ¹⁴ Na ustupljenim informacijama zahvaljujem se gospodinu Ekremu Fazliću.